

Критичне мислення як необхідна складова формування предметних компетентностей учнів на уроках української мови та літератури

У концепції Нової української школи передбачено 10 ключових компетентностей, які є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина, фахівця.

Компетентності поділяють на предметні (формуються засобами одного навчального предмета), міжпредметні (виробляються під час вивчення кількох предметів) і ключові (формуються в процесі навчання й соціалізації і необхідні особистості для життєдіяльності загалом).

Ключовими компетентностями є спілкування державною (і рідною в разі відмінності) мовою, спілкування іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість та фінансова грамотність, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і ведення здорового способу життя.

За умов змін в українському суспільстві особливого значення набувають питання формування нових життєвих стратегій, компетентності, конкурентоспроможності, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки молодшої людини. Саме компетентнісний підхід покликаний подолати прірву між освітою і потребами життя, звернутися до пошуку нових підходів у вивченні предметів. Компетентність визначається як загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, здобутих завдяки навчанню.

Питання формування компетентностей висвітлено в Державних стандартах базової та повної загальної середньої освіти, нових програмах. У цьому Державному стандарті поняття вживаються у такому значенні:

- Ключова компетентність – спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів;

- Ключова компетенція – певний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосувати у сфері діяльності людини.

Відповідно до цього пропонується адекватне змістове та організаційне наповнення системи формування компетентностей учнів за рахунок реалізації певних методів і

технологій навчання. Найрезультативнішими визначають метод проєктів, дебати, позакласні заходи, уроки-конференції, створення портфоліо учня та технологію розвитку критичного мислення через читання та письмо, використання інноваційних, рефлексивно-предметних, ігрових технологій. Зазначені методи та технології ставлять дитину в позицію творця, а не виконавця чужої волі. Психологія компетентнісного підходу до навчання спрямована на те, як допомогти дитині пізнати себе (самопізнання), як оцінювати себе (самооцінка), як навчити самоаналізу (рефлексія), скласти життєву програму, проєкт (само проєктування) і, звичайно, як планувати, організовувати діяльність задля досягнення мети життя, як здійснювати відповідальний життєвий вибір.

Усі ці технології можна застосовувати на уроках української мови та літератури для формування предметних компетентностей. Саме предметні компетентності далі йтиме мова.

Предметні компетентності української мови

Мовленнєва компетентність:

- розуміти зміст сприйнятого на слух або прочитаного тексту;
- орієнтуватися в умовах спілкування й підтримувати його
- будувати усне й письмове висловлювання на певну тему

Мовна (лінгвістична) компетентність:

- розрізняти звуки мови й мовлення
- визначати значущі частини слова
- правильно писати слова
- розрізняти види речень
- інтонувати речення відповідно до розділових знаків
- розставляти розділові знаки в реченнях і текстах

Лексична компетентність:

- уміння використовувати мовний словниковий запас

Граматична компетентність:

- здатність розуміти і виражати граматичне значення, розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази та речення

Орфографічна компетентність

- уміння правильно писати букви, звуки та пунктуаційні знаки
- уміння правильно писати слова відповідно до орфографічних правил

Орфоепічна компетентність:

- уміння правильно озвучувати написане
- знання правил написання та вимови слів
- уміння користуватися словником

Семантична компетентність:

- здатність усвідомлювати й контролювати організацію змісту при перекладі текстів, створенні власних висловлювань

Функціональна компетентність:

- використання в спілкуванні усного мовлення та письмових текстів зі спеціальними функціональними цілями
- уміння спілкуватися

Стилістична компетентність

- уміння стилістично забарвлювати мовлення
- аналізувати мовний матеріал
- створювати власні висловлювання різних типів і жанрів
- удосконалювати текст, посилюючи в ньому ту чи іншу стилістичну рису, що сприяє виразності мовлення

Риторична компетентність:

- уміння будувати доцільне, змістовне, виразне висловлювання

Інтелектуальна компетентність:

- передбачає здатність учнів працювати з різноманітною інформацією
- уміння застосовувати здобуті знання в нестандартних ситуаціях
- володіння прийомами самостійного здобуття нових знань
- високий рівень розвитку пізнавальних процесів
- уміння працювати в умовах пошуку, дослідження

Креативна компетентність:

- здатність до розв'язання будь-якої навчальної задачі творчо
- бажання й вміння діяти оригінально, передбачаючи новизну

Предметні компетентності з української літератури

Власне читацька компетентність:

- знання теорії
- здатність ефективно взаємодіяти з художнім твором, розуміти його підтекст
- вміти вести діалог з письменником
- давати особистісну оцінку прочитаному на основі своїх вражень та авторської позиції

Ціннісно-світоглядна компетентність:

- розуміння світоглядних категорій, що знайшли художнє відображення в літературних творах
- уміння визначати й аргументувати оцінне ставлення до них

Комунікативно-мовленнєва компетентність:

- розуміння специфіки мови художнього твору
- володіння основними мовленнєвими видами діяльності
- здатність до написання робіт різного жанру
- розуміння чужих і створення власних висловлювань у повній відповідності до мети й обставин спілкування
- уміння й навички успішної комунікації
- уміння висловлювати власну думку

Діяльнісна компетентність:

- застосування набутих знань на практиці
- здатність конструювати свою діяльність від постановки проблеми до одержання бажаного результату, переносити сформовані вміння на незнайому навчальну ситуацію

Громадянська компетентність:

- виховання свідомого відповідального громадянина держави, який є соціально активною особистістю з усвідомленою громадянською позицією, почуттями національної свідомості, гідності

Продуктивна компетентність:

- залучення учнів до дослідницької роботи, до участі в конкурсах дитячої творчості та вікторинах
- заохочення учнів до створення власних творів у різних видах мистецтва

- здатність до розв'язання будь-якої задачі творчо
- бажання й вміння діяти оригінально, з новизною

Народознавча компетентність:

- здатність до самоідентифікації
- піднесення національної свідомості
- формування соціальної самосвідомості
- виховання поваги до народних символів, звичаїв і традицій

Загальнокультурна компетентність:

- сприймання літератури, навколишнього світу, творів мистецтва в цілісності як невід'ємної частини національної культури
- знання особливостей історико-літературного процесу та вміння оцінювати художній твір у широкому літературному та соціокультурному контексті

Інформаційна компетентність:

- уміння самостійно та продуктивно працювати з різноманітними друкованими й електронними джерелами інформації
- уміння складати конспект
- відвідування музеїв

Інтеркультурна компетентність:

- готовність, здатність до комунікативної, кооперативної діяльності
- оволодіння комплексом відповідних умінь (слухати, переконувати, дискутувати, аргументувати власну думку тощо)

Навчально-пізнавальна компетентність:

- уміння учнів працювати з різноманітною інформацією в умовах пошуку, дослідження
- уміння застосовувати здобуті знання

Емоційна компетентність:

- здатність емоційно реагувати на кожний літературний факт, явище, пов'язані з певним явищем в літературі

Рефлексивна компетентність:

- здатність здійснювати самоконтроль і самооцінку власної діяльності, знаходити й усувати причини труднощів

Особистісна компетентність:

- уміння виявляти самостійність
- організувати свою діяльність
- володіти правилами етики, співробітництва

В умовах профільного навчання дуже важливо розвивати в старшокласників інтелектуальну компетентність, яка передбачає здатність учнів працювати з різноманітною інформацією, володіння прийомами самостійного здобуття нових знань, застосовувати їх у різноманітних ситуаціях, високий рівень розвитку пізнавальних процесів; креативну компетентність, що передбачає вміння розв'язувати творчо будь-які навчальні завдання, передбачати їх новизну; бажання і вміння діяти не за зразком, а оригінально тощо. Усе це позитивно впливатиме на розвиток у старшокласників комунікативних умінь.

Компетентнісний підхід до розвитку мовлення старшокласників вирішальним передбачає самостійність, критичність їхніх суджень під час обговорення певних життєвих проблем, які їх цікавлять. Це сприятиме посиленню розвитку в учнів самостійності суджень, умінь обґрунтовувати свої думки, зіставляти їх з іншими, що, безперечно, належать до ключових компетентностей.

Крім того, для формування комунікативних умінь учнів старшої школи потрібна раціональна система завдань, яка забезпечить процеси навчання мовлення і буде побудована на текстовій основі, оскільки на будь-якому тексті (висловленні) вирішується комплекс завдань, що стосуються передусім змісту, композиції і мовного його оформлення. Для їх розв'язання слід залучати такі завдання і види робіт, які сприяли б розвитку в учнів певного комунікативного вміння. Серед них слід відзначити такі: складання конспектів, рефератів, бібліографії, написання статей, анотацій, рецензій на почуте і прочитане, інтерв'ю, портретних нарисів, резюме; підготовка повідомлень, доповідей на лінгвістичні, морально-етичні, суспільні теми, виступів у науковому стилі та їх оцінкою, на зборах, семінарах; написання творів-описів, творів-роздумів, переказів (докладні, стислі, з творчим завданням), редагування висловлювань; конструювання діалогів і полілогів, дискусій; моделювання ситуацій тощо.